

УДК 373.3.091.64«20»

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6\(52\)-973-985](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-973-985)

Хребтова Наталя Ростиславівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (097) 750-14-69, <https://orcid.org/0000-0003-3577-9694>

ДИЗАЙН ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ МОТИВАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ (ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті розглядається проблема реалізації мотиваційної функції підручників для початкової школи через їхній дизайн. У контексті переходу до особистісно-орієнтованої моделі навчання акцентується увага на важливості формування у молодших школярів позитивної навчальної мотивації, яку значною мірою можна посилити завдяки візуальній привабливості та поліграфічній якості навчальної книги. Проведено аналіз підручників із читання, математики, української мови та курсу «Я і Україна» початку ХХІ століття за естетичними та дидактичними критеріями їх дизайну. Серед них виділено загальні – добротність і якість поліграфії, індивідуальність та своєрідність видання, наявність цікавих художньо-оформлювальних знахідок та кольорової гами підручника; вдалість оформлення рубрикації; доцільність та привабливість сигналів-символів і способів поліграфічного виділення тексту. Окрему увагу приділено наявності цікавого й функціонального ілюстративного матеріалу, а також доцільності фону для малюнків та тексту, ролі форзаців як естетично-декоративного та дидактичного елементів оформлення книг.

Доведено, що дизайн підручника впливає не лише на засвоєння навчального матеріалу, а й на емоційний стан учня, стимулюючи його пізнавальну активність. Виявлено як позитивні тенденції оновлення навчальних книг порівняно з виданнями кінця ХХІ століття, так і недоліки, які стосуються недостатньої яскравості палітри, поліграфічних помилок, невідповідності елементів дизайну на різних сторінках та ін. Подано рекомендації щодо подальшого вдосконалення оформлення та типографіки підручників, що мають забезпечити їхню ефективність як засобу мотивації до навчання. Матеріали можуть бути корисними для науковців, дизайнерів і педагогів, задіяних у створенні навчальних книг нового покоління.

Ключові слова: підручник для початкової школи, мотиваційний компонент навчальної книги, мотиваційна функція підручника, дизайн навчальної книги, гігієнічні, естетичні та дидактичні критерії дизайну.

Khrebtova Natalia Rostyslavivna PhD in Pedagogy sciences, Lecturer at the Department of the Pedagogics and the Method of the Primory and Preschool Education, Ternopil V. Gnatuc National Pedagogical University, Maksym Kryvonis's Street, 2, Ternopil, tel.: (097) 750-14-69, <https://orcid.org/0000-0003-3577-9694>

TEXTBOOK DESIGN FOR PRIMARY SCHOOL AS A MEANS OF IMPLEMENTING ITS MOTIVATIONAL FUNCTION (EARLY 21ST CENTURY)

Abstract. The article addresses the issue of implementing the motivational function of primary school textbooks through their design. In the context of the transition to a learner-centered educational model, the emphasis is placed on the importance of developing positive learning motivation in young schoolchildren, which can be significantly enhanced by the visual appeal and print quality of the textbook. The study analyzes early 21st-century textbooks in reading, mathematics, the Ukrainian language, and the course "Me and Ukraine", using aesthetic and didactic criteria of design. Common features identified include solid print quality, individuality and uniqueness of the edition, the presence of engaging artistic and design elements, and the textbook's color palette; effective layout of headings and sections; the relevance and attractiveness of visual signals and symbols, as well as various methods of text highlighting. Special attention is given to the presence of interesting and functional illustrative material, the appropriateness of background for both illustrations and text, and the role of endpapers as both aesthetic-decorative and didactic elements of book design.

It is proven that textbook design affects not only the assimilation of educational content but also the student's emotional state, stimulating their cognitive activity. The analysis reveals both positive trends in the renewal of textbooks compared to those published at the end of the 20th century, and certain shortcomings, such as insufficient color brightness, typographical errors, and inconsistencies in design elements across pages. Recommendations are provided for the further improvement of textbook design and typography, aimed at enhancing their effectiveness as a tool for fostering learning motivation. These materials may be useful for researchers, designers, and educators involved in the creation of next-generation educational books.

Keywords: primary school textbook, motivational component of a textbook, motivational function of textbooks, textbook design, hygienic, aesthetic, and didactic criteria of design.

Постановка проблеми. Втілення в освітній процес особистісно-орієнтованої парадигми передбачає визнання школяра суб'єктом процесу навчання і вважається однією з якісних характеристик сучасної початкової освіти [1, с. 334]. Сутнісними ознаками цієї суб'єктності, як свідчать наукові дослідження, є передусім сформоване вміння вчитися, розгорнута рефлексія і

стійкі позитивні мотиви навчання [2, с. 6]. Вчені акцентують особливу увагу на останніх, оскільки «проблема формування бажання вчитися, позитивних мотивів учіння – одна із головних» [1, с. 334].

З метою зацікавлення молодших школярів процесом пізнання і заохочення їх до пізнавальної активності має бути створена система мотиваційно орієнтованих засобів. Важливе місце серед них посідають навчальні книги нового покоління з посиленням мотиваційним компонентом, створення яких, як наголошується у Методичних рекомендаціях потенційним авторам щодо підготовки підручників, «є одним із першочергових завдань реформування української національної освіти, оновлення її змісту» [3, с. 2]. Відтак завданням особливої ваги постає видання інноваційних за змістом і структурою навчальних книг, «які б повноцінно реалізували основні ознаки особистісно орієнтованої парадигми як домінантної на сучасному етапі розвитку шкільництва» [4, с. 42].

Невід’ємною складовою якісного підручника, а також важливою умовою повноцінної реалізації його мотиваційної функції є вдале поліграфічне оформлення. Доведено, що педагогічний ефект сильніший, знання засвоюються легше і міцніше, коли діти навчаються за красивими підручниками, особливо якщо йдеться про наймолодших учнів [5; 6; 7; 8]. Зважаючи на це, розглянемо, якою мірою впливає на формування в молодших школярів позитивної навчальної мотивації дизайн книги і якими засобами воно забезпечується.

Для аналізу ми вибрали підручники для 2–4 класів з читання («Читанки» О. Савченко [9–14]), математики («Математика» М. Богдановича [15–17]), української мови («Рідна мова» М. Вашуленка зі співавторами [18–22]) та природознавства («Я і Україна» Н. Бібік, Н. Коваль [23] та Т. Байбара, Н. Бібік [24; 25]) початку ХХІ століття. Зазначені книги саме цього історичного відрізка часу (видані у 2000–2006 рр.) стали предметом нашого наукового аналізу з тих міркувань, що у період дії першого Державного стандарту початкової загальної освіти (2001–2011 рр.) вони посідали чільне місце серед альтернативних, якими користувались вчителі й учні початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію сучасного підручника висвітлено в дослідженнях Н. Буринської, Ф.-М. Жерара, Я. Кодлюк, К. Роеж’єра, О. Савченко та ін. Проблему створення навчальних книг для початкової школи вивчали Т. Байбара, Н. Бібік, М. Вашуленко, І. Гудзик, Н. Коваль, Я. Кодлюк, В. Мартиненко, О. Савченко та ін. Тенденції розвитку підручникотворення в перше десятиліття державної незалежності України розкрито в дослідженнях Т. Гавриленко та Г. Розлуцької [6].

Основні аспекти розвитку поліграфії, ілюстрування та дизайну шкільних підручників досліджували І. Бай, В. Горпинюк, Л. Денисенко, Ю. Жидецький, Я. Кодлюк, Н. Кравець, В. Кришмарел, П. Мороз, С. Пальчевський, І. Погонєць, О. Цимбалюк та ін.

Художні компоненти структури навчальної книги як засіб розвитку пізнавального інтересу молодших школярів висвітлила у своєму дисертаційному дослідженні І. Нілова [8].

Мета статті – розкрити можливості посилення мотиваційної спрямованості навчальних книг, адресованих молодшим школярам, шляхом аналізу їх дизайну, і на основі результатів проведеного дослідження подати науково-методичні рекомендації стосовно використання вказаного досвіду в процесі створення підручників нового покоління.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що якість поліграфічного виконання книги доцільно аналізувати за гігієнічними, естетичними та дидактичними критеріями відповідно до визначених індикаторів: загальні вимоги (індивідуальність та своєрідність видання, добротність і якість поліграфії, наявність цікавих художньо-оформлювальних знахідок та кольорова гама підручника); вирішення рубрикацій та сигналів-символів (вид, колір, шрифти, доцільність зображення, відповідність змістові навчального матеріалу та авторській концепції підручника); вимоги до ілюстративного матеріалу; доцільність фону до текстів та ілюстрацій (функціональні можливості – нейтральні; прискорення сприймання; маскувальна дія); форзаци (дидактична цінність, цікавість інформації, кольори, естетична привабливість) [26].

У процесі підручникотворення особливо важливим є виконання вимог гігієністів стосовно білизни й прозорості паперу, шрифту, підбору кольорів, розміщення матеріалу на сторінках тощо. Це безпосередньо впливає на здоров'я дитини, на її самопочуття – основу для виникнення потреби у творчості та самореалізації, що виступає первинною мотиваційною силою особистості, яка продукує всі необхідні механізми для становлення індивідуальності, зокрема навчально-пізнавальні мотиви. Отже, від дотримання творцями навчальної книги **гігієнічних вимог** залежить здатність підручника сприяти становленню й розвитку мотивації учіння молодших школярів. Зазначені вимоги викладено у відповідному державному документі – «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»» [27]. Ці вимоги стосуються таких параметрів: ширини полів; кількості шпальт на сторінці; розміру шрифту, інтерліньяжу та довжини рядка в основному тексті; допустимості набору тексту кольоровими фарбами та наявності виворітного тексту; видів шрифтів; поліграфічного виконання основного тексту; допустимої кількості переносів на повноформатну сторінку; ілюстрацій (вимоги до текстівок та мінімального відсотку ілюстративності); обкладинки, її міцності, оформлення та якості поверхні із урахуванням стійкості до забруднень; прозорості й білизни паперу; рекомендованої маси підручника з відсотком допустимості відхилень від неї.

Слід зазначити, що в рамках нашої статті ми не маємо змоги аналізувати зазначені навчальні книги для початкової школи на предмет їх відповідності санітарно-гігієнічним нормам. Тому зупинимося лише на тих аспектах оформлення підручників, дослідження яких можна провести в домашніх умовах (без спеціального обладнання), а саме на **естетичних і дидактичних критеріях** дизайну навчальних книг. Оскільки вказані критерії легко відмежувати лише

теоретично, а практично чітку межу між цими поняттями нерідко знайти важко, для зручності ми розглядали їх поряд. Сюди ми віднесли насамперед *загальні* вимоги до навчальних видань – *своєрідність та індивідуальність* кожного з них, *добротність і якість поліграфії*, наявність цікавих художньо-оформлювальних знахідок та кольорову гаму підручника. Важливу роль в оформленні книги відіграє також вдале вирішення *рубрикацій та сигналів-символів*, вибір їх виду, кольору, шрифту, доцільність зображення, відповідність змістові навчального матеріалу та авторській концепції підручника. Окреме місце у дизайні навчальної книги належить *ілюстративному матеріалові*, застосування якого теж має свої особливості та потребує їх урахування. Ще одною важливою характеристикою поліграфічного вирішення підручника є наявність (чи відсутність) *фону* до текстів та ілюстрацій, використання якого потребує тонкого розуміння його функціональних можливостей: нейтральної, такої, що прискорює сприймання або має маскувальну дію. Значно посилюють мотиваційну спрямованість видання естетично привабливі кольорові *форзаці*, що містять дидактично доцільну, корисну та цікаву для дітей інформацію.

Висновки, зроблені дослідниками в кінці ХХІ століття, свідчать про те, що більшість наявних тоді підручників за художнім оформленням та поліграфічним виконанням не відповідали тогочасним потребам та світовому рівню [28]. Проаналізувавши навчальні книги для початкової школи початку ХХІ століття, ми частково погодилися з наведеними твердженнями цих науковців. Проте варто зауважити, що підручники видань 2000–2010 рр. (насамперед для молодших школярів) зробили суттєвий крок уперед в аспекті поліграфічного вирішення порівняно з виданнями кінця минулого століття, що їм безпосередньо передували. На початку ХХІ ст. художники спільно з авторами доклали чимало зусиль для виправлення недоліків, виявлених ученими у виданнях попередніх років. Однак це не лише не заперечило необхідності в подальшому вдосконаленні підручників, а, навпаки, розкрило нові потреби й перспективи в покращенні їх дизайну у теперішньому часі.

Позитивні зміни видань навчальних книг для молодших школярів першого десятиліття ХХІ століття помітні вже на перший погляд завдяки підвищенню рівня *загальних* естетичних та дидактичних критеріїв. Аналіз цих підручників дає підстави стверджувати про *добротність і високу якість поліграфії* текстової частини, оскільки крупний шрифт і насиченість чорного кольору друку на якісному білому непрозорому папері створює необхідний для зорового сприймання контраст. Однак нами знайдено деякі недоліки в оформленні та поліграфічні помилки в аналізованих підручниках (особливо з математики), найчастіше спричинені неправильним втіленням художником методичної думки автора щодо якогось конкретного завдання. Це знижує не лише естетичну цінність, а й дидактичну якість і доступність викладеного в навчальній книзі матеріалу.

Прикметно, що аналізовані книги з кожного предмета мають певну *індивідуальність і своєрідність* оформлення, де втілюються *цікаві художньо-*

оформлювальні знахідки як прояв творчої фантазії авторів. Наприклад, у підручниках з математики – це зображення симпатичних звірят – наскрізних персонажів на обкладинці і в самому підручнику. Цікавим є оформлення палітурки, де казкові герої представлені на фоні голубої решітки – клітинок зошита. Вважаємо вдалим виконання малюнка на обкладинці книг з курсу «Я і Україна» для 2 і 3 класів, де зображені симпатичні хлопчик і дівчинка у красивому й водночас простому вбранні серед живописної природи. Ці ілюстрації при першому ж контакті дитини з книгою навіюють оптимізм та веселий настрій, що є важливою передумовою формування мотивації учіння школярів у подальшій роботі. Цікавим вважаємо оформлення обкладинки «Читанки» для 4 кл. (частина 2), де зображено циферблат годинника, кожна цифра (година) якого символізує клас (від 1-го до 12-го); діти, перегортаючи сторінки читанки, одночасно рухають стрілку цього годинника (просуваючись у часі від I до IV чверті у межах навчального року) до наступного класу. Завдяки такому цікавому методу ілюстрування дитина має змогу усвідомити власний прогрес, спостерігати, як вона розвивається з кожним кроком, що стимулює її до подальшого навчання.

У читанках (особливо для 3–4 кл.) та в навчальних книгах з курсу «Я і Україна» оригінально й естетично привабливо оформлені форзаци (про що йтиметься дещо нижче). Як обкладинка, так і внутрішні сторінки підручників з читання, математики, курсу «Я і Україна» містять цікаві, емоційні й динамічні сюжетні ілюстрації (вони різняться своїм неповторним та оригінальним стилем). Книги з рідної мови, читання, курсу «Я і Україна» (кожна у своєрідній манері) представляють молодшим школярам гордість і окрасу нашого народу – національний одяг українців та символи-атрибути їх побуту.

Текстова частина підручників з рідної мови та курсу «Я і Україна» (насамперед для 2 кл.) характеризується чіткістю і красою поліграфічних виділень, що робить книги привабливими для очей і значно посилює їх читабельність. Останні відзначаються також оригінальним оформленням рубрик.

Цікавим є вирішення титульної сторінки навчальних книг з кожного предмета: у підручнику з рідної мови – це орнамент або предметний малюнок із зображенням калини; з читання – вінок (2 кл.) та сюжетні ілюстрації (3–4 кл.); з математики – зображення наскрізного персонажа (для кожного класу – свого); з курсу «Я і Україна» – красиві та змістовні сюжетні малюнки.

Навчальним книгам додають оригінальності такі художньо-оформлювальні елементи як орнамент і декоративний рисунок, які широко використовуються у читанках та в підручниках з курсу «Я і Україна». Особливо привабливим є дизайн заголовків до розділів і тем. У книгах з читання – написання їх на українських рушниках різних регіонів нашої країни, у рамках-віночках, використання оригінальної техніки (петриківського розпису), наявність красивих та змістовних малюнків-заставок до розділів. У підручниках з курсу «Я і Україна» – декоративне виділення назв розділів, деяких рубрик,

нумерації сторінок. Зазначені оформлювальні компоненти наявні також у навчальних книгах з рідної мови. У підручниках з математики орнамент відсутній, лише на обкладинці (друга сторінка) розташовані неординарні декоративні малюнки, які складаються із зображень цифрового лабіринту, кубиків, циферблатів годинників та плоских і об'ємних геометричних фігур.

Емоційний вплив на учнів чинять зображення національних атрибутів на початку підручника – Герба і Прапора та тексту Гімну України (навчальні книги з читання й рідної мови для 3 і 4 кл. та з курсу «Я і Україна» для 4 кл.), що викликають не лише патріотичні почуття, а й естетичну насолоду.

Особливу роль серед загальних показників якості дизайну підручника відіграє активний подразник, визнаний вченими одним із найбільш сильних засобів в арсеналі книжкового оформлення, – колір. Усі аналізовані нами підручники характеризуються різнобарв'ям *кольорової гами*, що вносить неабияке пожвавлення у навчальні книги і суттєво полегшує сприймання матеріалу. Однак використані тони не завжди достатньо яскраві, повною мірою насичені й різноманітні.

Важливий засіб активізації пізнавальної діяльності учнів – **рубрикація** навчальних книг. Рубрики у тексті оформляються з допомогою *кольорових та шрифтових виділень* – напівжирного шрифту і розрядки. У деяких підручниках використовується лише якийсь один із них на позначення усіх рубрик (з рідної мови, математики – розрядка, курсу «Я і Україна» – напівжирний шрифт), а в інших – обидва, для різних рубрик (читанки).

Традиційно назви рубрик розміщені з лівого боку тексту, однак не завжди. Так, наприклад, у навчальних книгах з читання заключні рубрики, що подані наприкінці розділу чи теми («Пригадайте, поміркуйте», «Чи уважно ти читав?»), розташовані по центру рядка у вигляді заголовків. Виокремлення їх відрізняється від інших рубрик читанки шрифтом (напівжирний курсив чи напівжирний Arial), наявністю кольорового фону та декоративного візерунка. Заголовки деяких рубрик підручників з курсу «Я і Україна» прикрашено орнаментом («Словничок», «Тлумачний словничок», «Народна мудрість»).

Для створення приємного враження від естетичного вигляду книги досить важливим є вибір стилю шрифту. Рубрикація аналізованих підручників здійснюється за допомогою шрифту Times New Roman (як і основного тексту), лише у навчальних книгах з курсу «Я і Україна» вибрано Arial. На нашу думку, останнє поліграфічне вирішення – вдала художньо-оформлювальна знахідка, оскільки візуально укрупнює, суттєво увиразнює назви рубрик, чим надає дизайну підручника особливого шарму.

Цікавим елементом рубрикації може стати наявність *пиктограми* – невеличкого значка чи малюнка – поряд із заголовком рубрики. Ці символи наявні лише в навчальних книгах з курсу «Я і Україна» (2–3 кл.) у вигляді кольорового зображення хлопчика-козака і дівчинки-українки. Емоційність такої «родзинки» посилюється ще й тим, що герой постає перед учнями у різних

поставах тіла відповідно до виконуваної ним діяльності та з цікавою мімікою (щось показує рукою вгорі, задумливо торкається пальцем губів, розглядає об'єкт через лупу тощо) та назв рубрик («Перевір себе», «Поміркуй», «З'ясуй», «Спостерігай» та ін.).

У всіх аналізованих нами навчальних книгах використовуються **сигнали-символи**, хоч до них не завжди подано пояснення. Система умовних позначень в основному охоплює найважливіші й найбільш частотні види завдань. Зображення всіх зазначених структурних елементів відповідають змісту, який у них вкладається (наприклад, хатинка означає домашнє завдання, дзвоник – початок уроку, знак питання вказує на завдання чи запитання тощо).

Для умовних позначень здебільшого використовуються один або два кольори (виняток становить зображення пташки жар-птиці у читанці, що намальована чотирма кольорами). Найбільш вдалий, на наш погляд, дизайн сигналів-символів у підручниках з рідної мови, особливість якого – естетичне поєднання блакитної і жовтої барв та чіткість контурів малюнка. Найпростіші умовні позначення – у книгах з математики, що складаються з кружечків і зірочок та мають в основному дрібні розміри. У підручнику «Я і Україна» для 4 кл. використано всього 3 сигнали-символи, два з яких, на нашу думку, надто подібні між собою: зображення знака запитання на фоні прямокутника (означають «запитання і завдання до теми» і «поміркуй»). У читанках вказані значки виконані синім кольором, однак вони відзначаються високою емоційністю завдяки їхній «міміці»: хлопчик уважно читає книгу, Знак запитання і Знак оклику дивляться на дітей великими щирими очима і посміхаються. Проте, на наш погляд, загалом символіка та умовні позначення в цих підручниках є не зовсім доступними для молодших школярів.

Внутрішньотекстове диференціювання в навчальних книгах здійснюється за допомогою **поліграфічного виділення**: шрифтового, набірнього, графічного, кольорового, а також шляхом комбінування зазначених засобів. Застосування цього прийому у всіх підручниках методично доцільне: воно допомагає школярам збагнути логіку та структуру матеріалу, визначити головне і другорядне, усвідомити смислові інтонації.

Матеріал для запам'ятовування та висновки подано головним чином у рамці або на легкому кольоровому фоні, часто напівжирним шрифтом або курсивом. Додаткові відомості та ключові слова виокремлюються різними засобами – розміром букв, шрифтом, відступом цілого абзацу від краю набору тощо. Подекуди трапляються також кольорові виділення, хоч зауважимо, що в аналізованих нами підручниках їх кількість обмежена. Переважно це блакитний і червоний кольори. У навчальних книгах з мови подаються зразки каліграфічного письма прописними літерами, що не лише служить ефективним засобом навчання, а й посилює естетичну цінність дизайну підручника.

Цікавими є способи оформлення заголовків: від найпростіших (укрупнення літер, жирний шрифт, курсив тощо) до декоративних, що застосовуються

передусім для позначення назв тем і розділів (з використанням кольорового фону, візерунків, зображення національних атрибутів та символів чи наскрізних казкових персонажів, кольорового шрифту, прописних літер тощо).

Подекуди в аналізованих навчальних книгах трапляється такий недолік як невідповідність шрифтового виділення одного і того ж текстового елементу на різних сторінках підручника.

Особливої уваги при здійсненні аналізу дизайну шкільних навчальних книг заслуговує **ілюстративний матеріал**. Науковці стверджують, що, зважаючи на потреби молодших школярів, «навчальна література... для початкової ланки повинна бути щедро ілюстрованою» [29, с. 80]. Проте ми не маємо можливості висвітлити характеристику зазначеного структурного компонента в рамках цієї статті з огляду на обширність критеріїв його аналізу. Лише зауважимо, що таке дослідження потребує окремої публікації.

Невід'ємним елементом дизайну підручника є доцільно підібраний **фон**, що дає змогу винести потрібний елемент ілюстрації чи частину тексту на перший план, вдаючись до психологічної залежності «фон – фігура». Тлом до сюжетних малюнків в аналізованих навчальних книгах служить задній план зображення. У предметних ілюстраціях підручників з математики й рідної мови фон відсутній; у читанках – іноді дається легке тло, а портрети письменників у книзі для 4 кл. розташовані на зеленому фоні; у підручниках з курсу «Я і Україна» тло для предметних малюнків широко використовується і найчастіше є зеленим, голубим, жовтим, оранжевим, рожевим, коричневим. Ці кольори вигідно відтіняють й увиразнюють представлені на них об'єкти.

Фон до текстових елементів у зазначених книгах відсутній, а в підручниках з математики лише назви розділів подані на синьому тлі. У навчальних книгах з рідної мови, починаючи з 3 кл., на голубому фоні представлена нумерація параграфів та заголовки до розділів (останні – лише у підручниках для 3 кл.), а також лівий край тексту, що несе в собі основні теоретичні відомості, і який вміщує додатковий теоретичний матеріал, виділяється легким відповідно червоним та голубим тлом (3 і 4 кл.). У читанках на синьому фоні зображені заголовки заключних рубрик, на жовтому та оранжевому – побажання й поради автора. Зауважимо, що останній підхід ми вважаємо дієвим способом дидактичної організації матеріалу та цікавою художньо-оформлювальною знахідкою, оскільки самі по собі авторські побажання покликані підтримати й підбадьорити дитину, надати їй оптимістичного настрою, а жовте й оранжеве тло, яке чинить збуджувальний емоційний вплив на психодуховний стан людини [30, с. 111], ще більше посилює мотиваційний потенціал зазначеного засобу.

Важливу роль для зацікавлення й активізації пізнавальної діяльності учнів відіграє оформлення **форзаців**. У «Читанці» для 2 кл. вони прикрашені рослинним орнаментом і мають скоріше декоративне значення; для 3–4 кл. – крім багатства барв та естетичної привабливості форзаци несуть у собі неабияку

дидактичну цінність: служать безпосереднім унаочненням та мотиваційною установкою на сприймання текстів підручника (в яких даються відповідні посилання), містять цікаву інформацію, збагачують словниковий запас учнів, узагальнюють та систематизують вивчений матеріал у кінці навчального року, є основою для творчих завдань.

На форзацах у «Рідній мові» для 3 і 4 кл. подано важливу інформацію у вигляді узагальнювальних схем і таблиць (зокрема оригінальним є підхід її подання у вигляді дерева), а також орфограм.

Цікаве і змістовне для молодших школярів оформлення форзаців підручника з математики для 4 кл., де зображені об'ємні геометричні фігури поряд зі своїми аналогами – предметами реального світу речей, а також одиниці довжини, площі, маси і часу та предметні малюнки, які відображають застосування вказаних величин для вимірювання часових та просторових якостей об'єктів з довкілля. Зазначена інформація представлена з допомогою використання трьох кольорів: білого, чорного й відтінків синього.

Багатим за палітрою барв, естетично привабливим, інформативним і цікавим є ілюстрування форзаців навчальних книг «Я і Україна» для 2, 3 і 4 кл. Тут подано географічні карти різного функціонального спрямування, виразно відображено деталі національного вбрання кожного регіону нашої держави, представлено фотографії 25 культурних пам'яток з позначенням їх на карті України, а також розміщено хронологію деяких відкриттів людства. У тексті підручників даються посилання для роботи з цим унаочненням.

Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчили низку позитивних аспектів у художньому оформленні зазначених навчальних книг (добротність і високу якість поліграфії текстової частини, наявність цікавих дизайнерських рішень як вияв творчої фантазії авторів, різноманітну гаму кольорів, використання рубрикації та сигналів-символів, методично обґрунтовані шрифтові виділення, ілюстративне наповнення, фонові елементи та вдало оформлені форзаци). Разом з тим виявлено потребу в доопрацюванні окремих елементів: удосконаленні композиції та дизайну обкладинки; використанні фарби, стійкої до стирання гумкою; усунення поліграфічних помилок з метою підвищення доступності й естетико-методичної цінності; збагаченні оформлення оригінальними деталями, (наприклад, орнаментами, напівпрозорим фоном-«казкою» тощо); доборі максимально яскравої, насиченої та різноманітної кольорової гами; обов'язковому поданні на початку підручника пояснень до сигналів-символів і піктограм рубрик; створенні чіткої, зручної для сприймання, але не перевантаженої структури тексту за допомогою шрифтових виділень; посилення функціональності та естетики фону й форзаців з відповідними посиланнями у тексті та ін.

Висновки. Отже, дослідження підтвердило значний потенціал дизайну навчальних книг у посиленні їх мотиваційної спрямованості та засвідчило доцільність врахування естетичних і дидактичних чинників при створенні

підручників для молодших школярів. На основі аналізу сформульовано науково-методичні рекомендації щодо використання ефективних дизайнерських рішень у процесі розроблення підручників нового покоління.

Важливість наукового пошуку в окресленому аспекті не обмежується вказаними результатами. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі мотиваційного компонента чинних підручників з навчальних предметів різних освітніх галузей.

Література:

1. Кодлюк Я. П. Якісні характеристики сучасної початкової освіти. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 334–338.
2. Кодлюк Я. Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 6–9.
3. Методичні рекомендації потенційним авторам щодо підготовки підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти: додаток до листа МОН України від 11.01.2018 р. № 1/11-402. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZbyGue9XfwLWQRAq5XKpy5NFtJVzGu6S/view>
4. Кодлюк Я. Інновації у змісті підручників для початкової школи. *Початкова школа*. 2017. № 12. С. 42–46.
5. Волошина Н. Підручникотворення на порозі третього тисячоліття. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 3. С. 2–4.
6. Гавриленко Т. Л., Розлуцька Г. М. Тенденції розвитку підручникотворення в початковій освіті в перше десятиліття державної незалежності України (1991–2001). *Освітній дискурс. Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2020. Вип. 10. С. 25–38. (співавт).
7. Єфімова М. П. Дизайн дитячої книги України: проектно-художні принципи і засоби: дис... канд. мистецтвозн.: 17.00.07. Харків, 2015. 390 с.
8. Нілова І. Д. Художні компоненти структури навчальної книги як засіб розвитку пізнавального інтересу молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08. Київ, 1997. 212 с.
9. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 2 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 1. 126 с.
10. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 2 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2006. Ч. 2. 143 с.
11. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 1. 142 с.
12. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 2. 143 с.
13. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 4 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 1. 159 с.
14. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 4 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 2. 175 с.
15. Богданович М. В. Математика: підручник для 2 класу. Київ: Освіта, 2002. 160 с.
16. Богданович М. В. Математика: підручник для 3 класу. Київ: Освіта, 2003. 160 с.
17. Богданович М. В. Математика: підручник для 4 класу. Київ: Освіта, 2004. 159 с.
18. Вашуленко М. С., Мельничайко О. І. Рідна мова: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 1. 126 с.
19. Вашуленко М. С., Мельничайко О. І. Рідна мова: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 2. 110 с.
20. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г., Мельничайко О. І., Скуратівський Л. В. Рідна мова: підруч. для 4 кл.: у 2 ч.; за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Освіта, 2004. Ч. 1. 128 с.
21. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г., Мельничайко О. І., Скуратівський Л. В. Рідна мова: підруч. для 4 кл.: у 2 ч.; за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Освіта, 2004. Ч. 2. 126 с.
22. Білецька М. А., Вашуленко М. С. Рідна мова: підруч. для 2 кл. чотириріч. почат. шк. Вид. 8-е. Київ: Освіта, 2000. 272 с.
23. Бібік Н. М., Коваль Н. С. Я і Україна: підруч. для 2 кл. Київ: Форум, 2002. 144 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 6(52) 2025

24. Байбара Т. М., Бібік Н. М. Я і Україна: підруч. для 3 кл. Київ: Форум, 2003. 176 с.
25. Байбара Т. М., Бібік Н. М. Я і Україна: підруч. для 4 кл. Київ: Форум, 2004. 176 с.
26. Хребтова Н.Р. Мотиваційний компонент у змісті підручників для початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 22 с.
27. Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07#Text>
28. Фурман А. Розвивальний підручник: підходи до розуміння і створення. *Рідна школа*. 1995. № 6. С. 45–49.
29. Кузьменко Н. М. Національна спрямованість змісту українських шкільних підручників з читання для молодших школярів (1857–1997): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 167 с.
30. Гірняк А. Н. Психологічне обґрунтування змісту і структури модульно-розвивального підручника для середньої загальноосвітньої школи: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07. Тернопіль, 2007. 289 с.

References:

1. Kodliuk, Ya.P. (2017). Yakisni kharakterystyky suchasnoi pochatkovoï osvity [Qualitative Characteristics of Modern Primary Education]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 11(51), 334–338 [in Ukrainian].
2. Kodliuk, Ya.P. (2013). Subiektivist molodshoho shkoliara v navchalnii diïalnosti [Agency of Primary School Students in Learning Activities]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 1, 6-9 [in Ukrainian].
3. Metodichni rekomendatsii potentsiynym avtoram shchodo pidhotovky pidruchnykiv dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity: dodatok do lysta MON Ukrainy vid 11.01.2018 p. № 1/11-402 [Methodological Recommendations for Prospective Authors on the Preparation of Textbooks for Grade 1 of General Secondary Education Institutions: Appendix to the Letter of the MES of Ukraine from January 11, 2018, № 1/11-402]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ZbyGue9XfwLWQRAq5XKpy5NFtJVzGu6S/view> [in Ukrainian].
4. Kodliuk, Ya. (2017). Innovatsii u zmisti pidruchnykiv dlia pochatkovoï shkoly [Innovations in the Content of Primary School Textbooks]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 12, 42–46 [in Ukrainian].
5. Voloshyna, N. (2005). Pidruchnykotvorennia na porozhi tretoho tysiacholittia [Textbook Creation on the Threshold of the Third Millennium]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian Literature in General Education School*, 3, 2–4 [in Ukrainian].
6. Havrylenko, T.L. & Rozlutska, H.M. (2020). Tendentsii rozvytku pidruchnykotvorennia v pochatkovii osviti v pershe desiatylittia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (1991–2001). Osvitnii dyskurs [Trends in the Development of Textbook Creation in Primary Education During the First Decade of Ukraine's State Independence (1991–2001). Educational Discourse]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 10, 25–38 [in Ukrainian].
7. Yefimova, M.P. (2015). Dyzain dytiachoi knyhy Ukrainy: proektno-khudozhni pryntsypy i zasoby [Design of Ukrainian Children's Books: Project-Artistic Principles and Means]. *Candidate's thesis*. Harkiv [in Ukrainian].
8. Nilova, I.D. (1997). Hudozhni komponenty struktury navchalnoi knyhy yak zasib rozvytku piznavalnoho interesu molodshyh shkoliariv [Artistic Components of the Structure of Educational Books as a Means of Developing Cognitive Interest in Primary School Students]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Savchenko, O.Ya. (2004). Chytanka [Reader]. (Part 1). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

10. Savchenko, O.Ya. (2006). Chytanka [Reader]. (Part 2). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
11. Savchenko, O.Ya. (2003). Chytanka [Reader]. (Part 1). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
12. Savchenko, O.Ya. (2003). Chytanka [Reader]. (Part 2). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
13. Savchenko, O.Ya. (2004). Chytanka [Reader]. (Part 1). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
14. Savchenko, O.Ya. (2004). Chytanka [Reader]. (Part 2). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
15. Bohdanovych, M.V. (2002). Matematyka [Mathematics]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
16. Bohdanovych, M.V. (2003). Matematyka [Mathematics]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
17. Bohdanovych, M.V. (2004). Matematyka [Mathematics]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
18. Vashulenko, M.S. & Melnychenko, O.I. (2003). Ridna mova [Mother Tongue]. (Part 1). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
19. Vashulenko, M.S. & Melnychenko, O.I. (2003). Ridna mova [Mother Tongue]. (Part 2). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
20. Vashulenko, M.S., Dubovyk S.H., Melnychenko, O.I. & Skurativskyi, L.V. (2004). Ridna mova [Mother Tongue]. (Part 1). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
21. Vashulenko, M.S., Dubovyk S.H., Melnychenko, O.I. & Skurativskyi, L.V. (2004). Ridna mova [Mother Tongue]. (Part 2). Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
22. Biletska, M.A. & Vashulenko, M.S. (2000). Ridna mova [Mother Tongue]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
23. Bibik, N.M. & Koval, N.S. (2002). Ya I Ukraina [Me and Ukraine]. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
24. Baibara, T.M. & Bibik, N.M. (2003). Ya I Ukraina [Me and Ukraine]. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
25. Baibara, T.M. & Bibik, N.M. (2004). Ya I Ukraina [Me and Ukraine]. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
26. Hrebtova, N.R. (2011). Motyvatsiyni komponent u zmisti pidruchnykiv dlia pochatkovoï shkoly [Motivational Component in the Content of Primary School Textbooks]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
27. Pro zatverdzhennia Derzhavnyh sanitarnykh norm i pravyl «Hihienichni vymohy do drukovanoi produktsii dlia ditei» [On the Approval of the State Sanitary Norms and Rules “Hygienic Requirements for Printed Materials for Children”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07#Text> [in Ukrainian].
28. Furman, A. (1995). Rozvyvalnyi pidruchnyk: pidhody do rozuminnia i stvorennia [Developmental Textbook: Approaches to Understanding and Creation]. *Ridna shkola – Native School*, 6, 45–49 [in Ukrainian].
29. Kuzmenko, N.M. (1999). Natsionalna spriamovanist zmistu ukrainskykh shkilnykh pidruchnykiv z chytannia dlia molodshykh shkoliariv (1857–1997) [National Orientation of the Content of Ukrainian School Reading Textbooks for Primary School Students (1857–1997)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
30. Hirniak, A.N. (2007). Psyholohichne obhruntuvannia zmistu i struktury modulno-rozvyvalnoho pidruchnyka dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly [Psychological Justification of the Content and Structure of a Modular-Developmental Textbook for General Secondary School]. *Candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].